

KELEMEN ZOLTÁN

MAGÁNTÖRTÉNELEM – MITIKUS TÖRTÉNET
(Adalékok Krúdy Gyula Mária-képehez)

„Ott lakom én, a falon Mária, reám vigyáz.”
(*Palotai álmok*)

A Krúdy-életmű igazi kincsesbányája a paradoxonoknak, az ellentmondásoknak. A lelkesedésnek és a csüggedésnek, a forradalmi hévnek és a nemzeti és egyetemes emberi értékekre féltve vigyázó „komoly” konzervativizmusnak. A megbocsátó szeretetnek és a lemondó emberkerülésnek-gyűlöletnek. Mindezek miatt meglehetősen nehézkes a Krúdy-szövegekből a feltételezett „szerzői szándékot”, sőt gyakran még a narrátor véleményét is kiolvasni-kihallani, vagy azt vélni, hogy mindezek a szövegekből kihallhatóak. Nem egy értelmezési kísérlet kérdőjeleződött már meg Krúdy műveivel kapcsolatban éppen azért, mert pesszimizmust, optimizmust, egyértelmű életigenlést vagy az élettől való elfordulást, nőgyűlöletet vagy feltétel nélküli nőimádatot próbált ráolvasni az életmű egyes szakaszaiból kiragadott szövegrészekre. A szerző valószínűleg semmilyen irányba nem volt elkötelezett, egyszerre érdeklődött a buddhizmus, az európai és főként közép-európai babonák világa, a naturalizmus, a közel-keleti mesék narratológiája és a magyar későközépkor történeti kutatásai iránt. Elsajátította az említett témakörök magyar nyelvű szakirodalmának legjavát, persze sajátos ízlésének megfelelő módon válogatva azokban. Belátható tehát, hogy igen nehéz a szerzői hozzáállás kérdésfelvetése Krúdy Gyula munkásságának esetében, sőt azt kellene inkább mondani, hogy a kérdés felvetésének a jogsága megkérdőjeleződik.

A Krúdy Gyula műveiből éles kontúrokkal kirajzolódó, Osztrák–Magyar Monarchiáról alkotott kép egy fontosnak és érdekesnek nevezhető részletével kapcsolatban is el lehet mondani mindazt, amire az előzőekben röviden utaltam. Jóllehet a Monarchiát mint államformát, társadalmi intézményt, életközösséget és szellemi-lelki tájat egyértelműen csak az 1918-as őszirózsás forradalom idején született publicisztikájában utasítja el. (*A Magyar Köztársaság Almanachja*¹ című könyvéről van szó, melyet a Franklin Társulatnál szeretett volna kiadni a szerző, még 1918-ban. Erre, az ismert körülmények miatt csak 1988-ban kerülhetett sor, a Zrínyi Kiadó jóvoltából. A töredékben maradt kötet jórészt publicisztikai szövegei, néhány kivételtől – mint amilyen az *Ady a szifnx hátán* – eltekintve, sajnos az életműnek nem a legfényesebb lapjaira tartoznak. Ráadásul azok a riportok, amelyekről időállóságuk és esztétikai értékük később bebizonyosodott [például *A kápolnai földosztás*], bele sem kerültek a válogatásba.) A Monarchiát egyben tartó Habsburg uralkodóházról rajzolt képe egy újságíró kesernyés karikatúrájaként és a kró-

¹ KRÚDY Gyula, *Magyar Köztársaság Almanachja*, Nyíregyháza, Zrínyi Kiadó, 1988.

nikás történelmi tablójaként egyként szemlélhető.² Azokkal a hatásokkal, amelyek Krúdy Habsburg-képét kialakították és ellentmondásossá árnyalták, korábbi dolgozataimban már foglalkoztam.³ Krúdy *Királyregényei*⁴ kapcsán feltételeztem azt, hogy a szerző a magyarországi Habsburg-hegemónia kialakulásának idejében játszódó történelmi trilógiájában tulajdonképpen az uralkodóház mítoszát építi le, dekonstruálja, mégpedig úgy, hogy vele párhuzamosan egy mitikus-szakraális „magyar” uralmi formát tétel: Mária Nagyboldogasszony országát. Jelen dolgozattal ennek a témakörnek a már feldolgozott szempontjai mellett a Krúdy-életműből és -életrajzból megismerhető részleteit szeretném megvizsgálni.

Krúdy Gyula regényeiben és novelláiban a cselekményszövés és az értelmezhetőség szempontjából egyaránt döntő jelentőséggel bír a névadás.⁵ A főhősök neve lelki tartozék, a psziché fontos része, nem ritkán alapja. Ez az irányultság az alteregók esetében a legerőteljesebb, de a novellák mellékszereplőinek bemutatása is gyakran egy sokat sejtető név adományozásával válik teljessé. A *Napraforgó*⁶ Evelinjének nevében az örök példakép, Jókai Mór *Fekete gyémántok* című regényének Evelinje mellett talán az első asszony, Éva neve rejtőzik századfordulós ruhát és jellemet öltve. Ebben a környezetben is sugallja azonban az első nő ártatlanságát, azaz „elsőséget”, és ezzel együtt a bűnbeesés és a tiltott dolgok kipróbálása iránti őszinte és elfojthatatlan vágyakozását, mely vágy éppen az ártatlanság elvesztésének okozója lesz. A három, talán legkarakteresebben megformált férfiszereplő közül Pistoli Falstaff nevével Fábri Anna már behatóan foglalkozott.⁷ Végsohelyi Kálmán és Álmos Andor ellentétpárjával kapcsolatban azonban eddig még nem gondoltak az értelmezési kísérletek arra, hogy esetükben, mint a Krúdy-életműben másutt is oly sokszor, az ellentétpár magyar történelmi távlatba helyezhető, s nem utolsósorban éppen a megnevezés miatt. A magyar történelem tragikus sorsú testvérpárjának története felől is értelmezhető az Evelin kisasszony meghódításában ellenfelekké váló férfiak viszonya. Árpád-házi Kálmán királyunk a „boszorkányságtól mentes” tudást, az európai mértéket, az „új”-at és az ellenfeleivel való elbánás tekintetében a kíméletlenséget, az erkölcsi aggályoktól való mentességet „kölcsönzi” nevével együtt a

² KRÚDY Gyula, *A XIX. század vizikártyái*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986; Uő., *Királyregények*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979; Uő., *Három király*, Bp., Magvető Könyvkiadó, 1958, 643–737.

³ *Az öregezés dokumentumai = „Azok a szép (?) napok...”* (Tanulmányok a Monarchia irodalmairól), Szeged, JATE BTK Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszéke–Tiszatáj Alapítvány (a továbbiakban: JATE–Tiszatáj), 1996, 45–51; *Gondolatok az Árvénykirály és a Mohács című Krúdy-regények közti összefüggésekről = A „szükséges népszövetség” a művelődés történetében* (Irodalmi-kulturális érintkezések a Monarchiában), Szeged, JATE–Tiszatáj, 1996, 62–68; *Falánkság és anarchia = Töprengések Kundera „szépséges szép üveggolyójá”-ról* (Kapcsolatok, hasonlóságok, jelenségek az irodalom Monarchiájában), Szeged, JATE–Tiszatáj, 1997, 81–91; *Ki volt Mária? = (B)irodalmi álmok – (b)irodalmi valóság* (A Monarchia irodalmairól, művészetéről), Szeged, JATE–Tiszatáj, 1998, 61–72.

⁴ A 2. jegyzetben i. m. vonatkozó részei.

⁵ Vő. KEMÉNY Gábor, *Szindbád nyomában: Krúdy Gyula a kortársak között*, Bp., MTA Nyelvtudományi Intézet, 1991, 51.

⁶ KRÚDY Gyula, *Pesti nőrabló*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978, 5–117.

⁷ FÁBRI Anna, *Ciprus és jegénye: Sors, kaland és szerep Krúdy Gyula műveiben*, Bp., Magvető Könyvkiadó, 1978, 50.

Pestről a Nyírségbe látogató kalandornak. Szomorú sorsú öccse nevével ilyenformán a Kelet, a hagyományosnak tartott magyar értékek és hátrányt, valamint erkölcsi előnyt egyszerre jelentő nemzeti vonások kapcsolódnak össze Álmos Andor, a magyar ősnemes rezignált alakjává. Ráadásul Krúdynál a Kelet nem pusztán a hagyományosnak tartott magyar értékek hordozója. A *Napraforgó* bizonyos szöveghelyzeteibe beemeli a távolkeleti kultúrát, elsősorban a buddhizmust, mégpedig szinte mindig Pistoli Falstaff-fal kapcsolatban. Pistoli fején búb van, mint Sákjamuni koponyatetején,⁸ úgy bólogat, mint egy keleti szerzetes. Kakuk pedig, Pistoli postása és szerelmi ügyeinek intézője, úgy ébresztgeti gazdáját (a lábát rángatja), ahogy a mongolok keletegetik egymást.⁹ Történeti kutatásai mellett – melyekről maga Krúdy is tesz említést olykor¹⁰ – valószínűleg joggal feltételezhető, hogy prózapoétikai módszerének érdekében bizonyos tekintetben a magyar történelem felfogásának egy népszerű irányvonalát tartotta az író szem előtt, hiszen ekkor és csakis ekkor hívhatja elő a szépirodalmi szöveg az – adott történeti tényeket az említett népszerű szemszögből ismerő – olvasó értelmezési folyamatában mindazokat a párhuzamokat, amelyekről az alábbiakban bőven lesz szó. A *Napraforgó* cselekménye szempontjából is fenntartható az említett történelmi megfelelés: Végsőhelyi Kálmán rövid időre teljes sikert ér el: megrontja Evelint, elragadja Álmos Andortól. Hódítását azonban éppen „nyugati” mivolta miatt nem tudja megtartani, vissza *kell* térnie a fővárosba, s az idő lassú, gyógyító munkája a kivárá vesztés, a vidéki nemes úr javára dönt, hasonlóan ahhoz, ahogyan röviddel Kálmán király halála után a kivégzett Álmos utódai tartották fenn a folyton viszálykodó Árpád-házat. A történeti párhuzamokat természetesen nem lehet kizárólagosnak tekinteni a Krúdy-művek értelmezése kapcsán. (Például legalább ennyire tudatos lehet az utalás az orosz epika turgenyevi fölösleges emberére vagy Goncsarov „oblomovizmusára”, természetesen úgy, hogy mindezt sajátosan magyar környezetbe, a nyírségi magyar tájba helyezi a szerző. A nyíres lapály összekötő kapocs lehet a Krúdy számára fiktív orosz tájjal, melyet az orosz szerzők számára oly kedves műveiben már ifjúként „megismert” és fantáziájában talán összehasonlított, sőt azonosított szülőföldjével. Egyébként a *Napraforgó*ban egy helyütt „lelküket elfogyasztott muzsikok”-ról ír egyik hasonlatában.¹¹) Azonban igen nehezen megkerülhetőek az említett párhuzamok. Segítségükkel a legegyszerűbb vagy legprofánabb cselekvéssor illetve mozzanat sokrétűen értelmezhetővé válik, esetleg ironikus élt kap. Az idő szerkezete pedig alapjaiban változik meg az elbeszélésben. Ősi, legendás idők távlatába helyeződik a narráció jelenideje, természetesen ezáltal el is mosódik a határ jelen, múlt vagy jövő között. Kemény Gábor írja, hogy „Krúdy számára az írás az emlékezés ikertestvére”.¹² Ez az emlékezés azonban olyan teremtő folyamat, amely által „a múlt a jelennel együtt teljes”, ahogy ezt Kozma Dezső írja.¹³ Maga Krúdy így vall erről: „Nagyon nehéz meg-

⁸ A 6. jegyzetben *i. m.*, 125.

⁹ *Uo.*, 128.

¹⁰ SZABÓ Ede, *Krúdy Gyula*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970 (Arcok és Vallomások), 213.

¹¹ A 6. jegyzetben *i. m.*, 113.

¹² Az 5. jegyzetben *i. h.*

¹³ KOZMA Dezső, *Krúdy Gyula postakocsiján*, Kolozsvár, Dácia Könyvkiadó, 1981, 98.

határozni, hogy mennyi idő múlik el a regényben egyik fejezettől a másikig.”¹⁴ Nagyon nehéz megmondani azt is, hogy létezik-e egyáltalán az idő az olyan beszélői helyzetekben, amikor a névadás által úgy másolódnak egymásra sok száz év távlatából a jellemek vagy a fikcionált történelmi személyiségek, mint Krúdy Nyírség- vagy Felvidék-novelláiban, ahol a nagyapák unokáikba örökítik át magukat, és az élet ilyenformán egyetlen moccanatlan kör vagy ismétlődés a történelemben, mikor is a kalendárium csak arra való, hogy a böjtös időszakokat emlékezetben tarthassák a szereplők. Az átjárás élet és halál birodalma között talán csak a távol-keleti fantasztikus mesékben vagy az *Ezer-egyéjszaka* történeteiben oly könnyű és magától értetődő, mint Krúdy Szindbád-novelláiban vagy a Pistoli-történetekben, a *Napraforgóban* és a folytatásának is tekinthető *Kleofásné kakasában*.¹⁵ Ember, tárgyi környezet és természet egygyé fonódnak az életműben. Nem a Krúdy-hősök alakítják a világot – még akkor sem, ha a magyar történelem sorsformáló személyiségeiről van egyébként szó –, hanem a világ alakítja őket. Ez a *Királyregényekben* is így van, bár ott a szereplők ennek éppen a fordítottját hiszik, néha már mániákusan. E helyt a török (had)erő is a tárgyi világhoz tartozik, tárgyiasult vak erőként jelentkezik az elbeszélésben. Nem véletlen, hogy csak jelzésszerűen szerepel a műben. A múlt a jelennel együtt teljes ebben a lehetséges világban.

Krúdy Gyula műveiben – és nemcsak a Habsburg vagy magyar történelmi tárgyú szövegekben – a névadás és a névalkotás szempontjából is központi helyet foglal el a Mária-kultusz. Egyrészt összekapcsolódik az évezredes magyarországi Mária-kultusszal, másrészt át is formálódik, újjáteremtődik azáltal, hogy a szerző hétköznapi szereplőkkel vagy hétköznapi helyzetben lévő szereplőkkel is összefüggésbe hozza a Mária nevet. A profán szöveg-helyzetekbe is beemeli a Mária-jelét, ezáltal szakralizálja azokat, de legalábbis tágabb perspektívát, történelmi-sorsszerű értelmezési lehetőséget kapnak azok a próza-történetek is, amelyeknek egyébként nem lenne közük sem a független magyar államiség Mohács előtti utolsó éveire, sem ahhoz a Habsburg Máriához, aki azoknak a történeteknek egyik főszereplője volt, de Mária Nagyboldogasszonyhoz sem.

Az első Mária Krúdy életében valószínűleg az apai nagymama, a gazdag, de később a vasút miatt elszegényedett rác fuvaros lánya, Radics Mária, aki több szempontból is alakítója volt író unokája sorsának. A két életrajzíró Krúdy-lány, Zsuzsa és Mária meg-egyeznek abban, hogy a gyermek Krúdy az apai ház mellett a nagymamának a szintén a Krúdy-portán található, de a „szülői” háztól külön emelt házában töltötte idejének nagyobbik részét.¹⁶ Itt ismerkedett az irodalommal, az okkultizmussal, a babonákkal, sőt állítólag (Krúdy Mária szerint¹⁷) a nagymama hatására válnak kedvenceivé a később legendássá vált, több művében (főként a Habsburg tárgyúakban) megörökített ételek, ínycenc falatok, melyeket Radics Mária azzal tálalt, hogy „a gróf” – azaz legidősebb Krúdy Gyula, a nagyapa – „is így szereti” őket. Az utóbbi adattal kapcsolatban Katona

¹⁴ KRÚDY Gyula, *Szindbád*, Bp., Magyar Helikon, 1975, 679.

¹⁵ A 6. jegyzetben *i. m.*, 179–227.

¹⁶ KRÚDY Mária, *Szindbád gyermekkor*, Bp., Móra Ferenc Könyvkiadó, 1975, 147–148; KRÚDY Zsuzsa, *Apám*, *Szindbád*, Bp., Magvető Könyvkiadó, 1975, 52.

¹⁷ KRÚDY Mária, *i. m.*, 49–50.

Bélanak az a véleménye, hogy Krúdy már Budapesten élt, amikor a szintén a fővárosba költözött Gáspár Imre, aki Krúdy debreceni tartózkodása idején a Debreceni Ellenőr főszerkesztője volt, megkedveltette az íróval a főtt marhahúst.¹⁸ Ez a kérdés azért nem elhanyagolható, mert a *Királyregények* Máriájának éppúgy a főtt marhahús vagy a leveshús a kedvenc eledele, mint a Krúdy által a tízes és a húszas években készített Habsburg-riportok I. Ferenc Józsefének.¹⁹ Az azonban tagadhatatlan, hogy a gyermek Krúdy Radics Máriától kapta ajándékba az *Ezeregyéjszaka* díszkötéses kiadását,²⁰ és ez a mű olyan nagy hatást gyakorolt rá, hogy legnépszerűbbé vált alteregójának, Szindbádnak a nevét is innen veszi. Krúdy Zsuzsa és Krúdy Mária életrajzi munkája egyaránt megegyezik abban, hogy édesapjukat a nagymama közbenjárására engedte el az apja a messzi Podolinba tanulni, miután a szatmárnémeti iskolából hazaszökött.²¹ Évekkel később pedig az ifjú Krúdy novellisztikájában gyakran felbukkan egy kis ház valahol a félelmetes Bakonyban, ahová a narrátor – a nagyvárosi élet fáradalmait kipihenni – látogatóba megy nagyanyjához, aki réges-régi meséket, történeteket mond neki esténként.²² Radics Mária, miután elvált legidősebb Krúdy Gyulától annak kicsapongó életmódja miatt, és miután szeretett fia meghalt, valóban visszaköltözött Várpalotára, és ott gyakran meglátogatta legkedvesebb unokája, az író, akinek számára a Bakony egyszerre volt félelmetes betyárokkal teli ősvadon és az elrejtő, jótékony östermészet új energiával feltöltő jelképe.²³ Mikor *Királyregényeinek* hősnője, Mária Crudy lovaggal Székesfehérvárra indul, szintén a Bakonyon vágja át magát.²⁴ Rejtőzés meg kiszolgáltatottság egyként az ősvadon jellemzői közé tartozik számukra, akárcsak másik történelmi regényében, az 1925-ös *A templáriusban*.²⁵

1913-ban Krúdy Gyula egy egész regényt szentelt nagyanyjának, Radics Máriának. A *Palotai álmok*²⁶ 1913. július 1-jétől szeptember 16-ig folytatásokban jelent meg a Magyar Figyelőben, majd 1914-ben Singer és Wolfner adta ki Krúdy Gyula *Összegyűjtött munkáiban*. A szerelmi történet – hiszen egy leányszöktetésről van szó – főszereplője nem a két fiatal, hanem az ifjú, Péter Pál nagyanyja, aki Várpalotán él és látogatóba hívja unokáját. Még nevet sem talál ki neki az író, Radics Máriaként szerepel a műben. A levél, melyet Péter Pálnak ír, lehetne misszilis is, hiszen Krúdy levelezett nagyanyjával, mióta Budapesten letelepedett. Irodalmi fikció és történelmi (magántörténelmi) valóság szövevényesen összegubancolódik a regény folyamán. A műben a Mária névvel mint jellel kapcsolatba hozható szinte minden utalás vagy rekvizitum megtalálható, amelyeket Krúdy eddig említett műveiben felvonultat. Már a regény születésének körülményeit elbeszélő *Előhangban* felbukkan a kis vidéki vasútállomáson egy fiatal hölgy, akinek

¹⁸ KATONA Béla, *Krúdy Gyula pályakezdése*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1971, 64.

¹⁹ KRÚDY, *Királyregények, i. m.*, 106; Uő., *Álmoskönyv*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1983, 553–560.

²⁰ A 17. jegyzetben *i. m.*, 62.

²¹ Uő., 21.

²² KRÚDY Gyula, *Kisvárosi bohémek és más figurák*, Bp., Argumentum Kiadó, 1993, 258–263.

²³ *Krúdy világa*, gyűjtötte és írta TÓBIÁS Áron, Bp., Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1964, 99, 169–171.

²⁴ KRÚDY, *Királyregények, i. m.*, 307.

²⁵ Uő., *Az utolsó gavallér*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980, 399–486.

²⁶ Uő., *Palotai álmok*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1976, 231–293.

„finom lába mint a szarvasé.” Szekszti Judit kisasszony személyleírása pedig szinte szó szerint megegyezik azzal, amit Habsburg Máriáról ad majd Krúdy tizenhárom évvel később, a *Mohácsban*: „Inkább kis termetű volt, mint magas, de karcsú volt, különösen bokája olyan, mint a szarvasé.”²⁷ A szarvasünöhöz vagy őzhez hasonlatos termet vagy boka, esetleg lábszár visszatérő jelzője Krúdy azon hősnőinek, akik valamilyen módon Máriával hozhatóak kapcsolatba. A *Napraforgó* Evelinjére is jellemző az „ünöderék” és a „szarvasünőjárás”.

A *Palotai álmok*nak már első fejezetében felbukkan az a marhahús, amely Péter Pál kedvencei közé tartozik, maga a hős mégsem nevezhető alteregónak, jóllehet úgy tűnik, az író egész családját és annak történetét adományozza az ifjúnak. Mintha még Adamovics Pál, a kalandos életű nagybácsi alakja mögött is Krúdy Kálmán, a szabadságharc után tovább harcoló gerillavezér alakja rejtőzne, aki valójában legidősebb Krúdy Gyula öccse volt. Péter Pál azonban munka nélkül lézengő álmodozó, aki arra vár, hogy öröksége fogytán mikor rakják ki a szűrét az „Arany Golyó”-ból. Ráadásul, akárcsak Goncsarov hőseit, Oblomovot, őt sem lehet egykönnyen felriasztani ágyából. Mihaszna, semmirekellő, feltehetőleg még a lumpoláshoz is lusta, aki azonban később mégis olyan tökéletesen beváltja nagyanyjának vele kapcsolatos házassági terveit, hogy végül már Radics Mária szándékának ellenére is megszökteti Juditot.

A nagymamának mint Máriának és mint a névtől független személynek legfontosabb hatása Krúdyra okkult, és a babonák világába vezet. Azt kell, hogy feltételezzem: a Mária névnek mindezek az attribútumai, melyeket az imént említettem, mind a nagyanyasanya elnevezésével, mind a magyarok nagyasszonyának elnevezésével kapcsolatban állnak, akárcsak a habsburgi királyleányra, Máriára vonatkozó részletek. Az 1920-ban megjelent *Álmoskönyv* örzi a legtöbbet mindabból, amit a regényíró nagyanyjától tanult. „Radics Mária vagy (R. M.) jegyez egy kilencvenesztendő, öreg magyar úriasszonyt, aki feljegyzéseit nekem ajándékozta” – írja művének *Jelmagyarázatában*.²⁸ A *Palotai álmok*ban is rendkívül fontos szerep jut az álmoknak. A nők az álom kommunikációs csatornáján keresztül tartják a kapcsolatot a kozmosszal, a természettel. Nem a szereplő Radics Mária az egyetlen, aki kapcsolatban van az álmokkal. Az igazi álomfejtő-álomlátó Szekszti kisasszony. Az ő álma a halott násznépről és az alvó vőlegényről-lovagról, akinek alvása miatt meghíusul a frigy, s gonosz erők elragadják őt vagy aráját, könnyen származhat Krúdy ifjúkori olvasmányaiából. A magyar népmesékben és a Grimm-fivérek gyűjteményében egyaránt megtalálható ez a toposz. A szövegben egyébként is történik konkrét utalás Krúdy gyermekkori olvasmányaira: „Az éjjeliszekrényre gróf Monte Cristót készítettem, amit fiatal korodban olvasni szeretted!” – mondja a nagymama Péter Pálnak. Hangsúllyal említődik az *Ezeregyéjszaka* is, Judit kisasszony szemének kapcsán: „Ha elborong, hamvaskék lesz a színe, mint azoké a felhőké, amelyek az ezeregyéjszaka mesealakjait elfödik, Aladdin barlangját, a szultánt, a szegény halászt és az üvegben lakó szellemet. Mert mesélni nagyszerűen tudott Szekszti Judit.” A ki-

²⁷ A 26. jegyzetben i. m., 250.

²⁸ KRÚDY, *Álmoskönyv*, i. m., 23.

vételes mesélőtehetséggel rendelkező nőalak, aki végül elbeszélőtechnikája sikerének és testi-lelki szépségének egyaránt köszönhetően elnyeri választottja szerelmét, Seherezádét mondhatja elődjének, de egy későbbi – szintén önletrajzi ihletettségű – Krúdy-regényben újra felbukkan. Az *N. N. egy szerelem-gyermek regénye*²⁹ Juliskájáról is tudni kell, hogy egyik erénye a mesemondás.

Felbukkan ezen kívül az a bizonyos *Egyiptomi Álmoskönyv* is, amelyről már csak azért is tudhatjuk, hogy valóban létezett, mivel maga Krúdy utal rá *Álmoskönyvének Magyar ember álmai* című fejezetében, mint olyan műre, mely forrásértékű volt könyvének írásakor.³⁰ Az irodalmi művekre való folyamatos utaláson és az elbeszélés technikájának konkrét cselekvéssé emelésén kívül a magyar irodalomnak a szereplők korára már történelemmé vált része is alakítója a regénynek. Maguk a főhősök utalnak többször arra, hogy olyan földön járnak, amelyet „Himfy” és Csokonai egyként megénekeltek egykor. Mintha az irodalmi alkotás igazolná a természet létjogosultságát, sőt, mintha az irodalom teremtené magát a természetet, illetve az csak annyiban létezne, amennyiben az irodalom megragadja és témájaként feldolgozza. „Himfy járt erre valamikor, azért olyan szép a vidék” – mondja Szekszi kisasszony, miután sorra megnevezte a Tátikát, a Csobáncot, azaz Kisfaludy Sándor költeményeinek helyszíneit. A kerti lak szemöldökfájára pedig mi mást írt volna föl a bujdosó lengyel, mint Mirabeau híres sorát: „A forradalom körülutazza a világot”? Mellesleg éppen ez a sor – idézőjel nélkül – vált az 1910-es, Habsburg témájú, *A magyar jakobinusok* című Krúdy-regény *Második részének* címévé...³¹

A podolini évekre emlékezik vissza egy 1915-ös cikk, a *Ne félj!*,³² melyben a szerző egy valóban megtörtént esetet mitologizál. A kalandvágó ifjú Krúdy egy alkalommal úszás közben a podolini jég alá szorult a Poprádon. Halászok mentették meg. Később a már országos hírű író mégis úgy emlékezik, hogy Szűz Mária volt, aki megmentette, figyelmeztette a halászokat a veszélybe került fiatalemberre. Krúdy jellemző nőalakja az önfeláldozó, gyógyító, új életlehetőséget hozó asszony, és nem pusztán Mária nevű hölgnői ilyenek. A Máriákban azonban mindez kimondva-kimondatlanul összefonódik a nemzetmentés, a Szent István-féle felajánlás aktusával. Szűz Mária országának mitikus uralkodója az istenszülő Szűzanya. Habsburg Mária is ilyen asszony a férje, II. Lajos és annak birodalma, Magyarország számára egyszerre. Fülöp László a kronotoposz bahtyini kategóriáját alkalmazza a Krúdy írásművészetével kapcsolatba hozható „megállt idő” fogalom értelmezésére.³³ A *Boldogult úrfikoromban* című regényt elemezve fejti ki, hogy az étkezés és az italozás helyszíne Krúdy prózájában kívül kerül az időn és a téren, mégpedig úgy, hogy egy értékvesztő vagy értéktévesztő korban „azflummá”, a menekvés és „a régi szép idők”-re való emlékezés helyévé és idejévé válik. Szempontunkból is fontos lehet, hogy a menekvés és az emlékezés ezúttal egymás szinonimáiként is értelmezhetőek. Ilyen szerepet tölthet be a *Királyregényekben* Mária özvegy királyné ideiglenes po-

²⁹ A 6. jegyzetben *i. m.*, 491–585.

³⁰ A 28. jegyzetben *i. m.*, 15.

³¹ A 26. jegyzetben *i. m.*, 33.

³² KRÚDY Gyula, *Magyar tükrök*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984, 218–222.

³³ FÜLÖP László, *Közeltések Krúdyhoz*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980, 360.

zsonyi udvara is, ahol Mária eteti, itatja, sőt ruhazza a mohácsi csatából menekülőket, befogadja őket.³⁴ Krúdy Máriái egyébként szinte kivétel nélkül jó étvágyúak. Igaz ez Mária királynéra és az *Aranyidő*³⁵ Mária kisasszonyára egyaránt. Aktív és a szerző által ingyenként beállított részvételeik a lakomákon vagy az egyszerű falatozásokon cáfolni látszanak Fülöpnek azt a megállapítását, miszerint Krúdy nőalakjai jószerint sohasem főhősei az evéseknek.³⁶ Az *N. N. egy szerelem-gyermek regénye* című műben is éppen egy rituális evés kapcsán bukkan fel Mária, a megtartó és tápláló nőalak: „És a szíveségben, amellyel kínált Juliska: hajlandó voltam egy egész nemzet erényét látni; Szűz Mária leányai, a magyar parasztmenyecskék odaadó jósága csillogott a szemében, mint a gazdagon termő földek virágzása.”³⁷ Látható, hogy a nem Mária keresztnevű nőalakok is Máriával azonosulnak akkor, ha tipikusan Máriára jellemző helyzetbe kerülnek vagy ilyen cselekedetet végeznek. Ezzel az idézettel egyébként a Mária-motívumok újabb csoportjához jutottunk el. Krúdy mindig szívesen választotta témájául a magyar folklór és a keresztény hitvilág egyik, hazánkra oly igen jellemző részletét: a Mária-tisztelet szent helyeire való zarándoklatot. A fenti idézet folytatása ugyanis így hangzik: „A dűlő-úton ekkor felhangzott az ének, mintha mind egyesültek volna a pacsirták, fecskék, verebek, barázdabillegető, öreg varjak, hangos szarkák, hogy elfűjják a búcsúsok örökös imádságát: – Mária, segíts!” Négy olyan Krúdy-szöveg van, amelyben a búcsújárás – általában a máriapócsi – komoly szerepet játszik. Az említett *N. N.*, a *Napraforgó* és a *Kleofásné kakasa* című kisregények, valamint a *Pénzzel járják a búcsút*³⁸ című Szindbád-novella (mely Huszárik Zoltán *Szindbád* című filmjébe is fontos epizódként került, s külön érdekessége Huszárik alkotásának, hogy a felvétel az egyik máriaradni búcsújárást örökíti meg etnografikus pontossággal és hitelességgel). A búcsújárás ezekben a szövegekben szakrális út, zarándoklat a nők és a magyar haza csodatévő védelmezőjének kegyhelyeihez. Krúdy egyszerre rajzol objektív képet a búcsújárásról az asszonyok zarándokseregével és az őket vezető „búcsúbácsi”-val, aki a *Kleofásné kakasa* című kisregény kivételével mindig mint szent ember jelenik meg; ugyanakkor mitikussá is avatja a zarándoklatot, kiemeli a történet helyéből meg idejéből, és szakrális időpillanatba helyezi át. A csodás gyógyítás, a termékenységi adomány és a szakrális egyesülés élményén kívül a legfontosabb a zarándokok számára (Krúdy főhőseinek számára pedig kizárólagos fontosságú!) a lelki megtisztulás, a megnyugvás, a bűnöktől való szabadulás ígérete-reménye. Ebből a szempontból a búcsújárás aktusa és az álmok, álomfejtések világa szorosan összetartozónak tetszik Krúdy vizsgált szövegeiben. *Álmoskönyvébe* is felvette a *Búcsú* címszót, mely alatt többek között ezeket olvashatjuk: „Búcsújárás: gyógyulást jegyez a betegnek: egészségesnek vidámságot, amely csúf jövedelem miatt érkezik; aszszonynak gyereket is jelez. Búcsúember: menj gyógyzni. Búcsúgyerek: haláleset.

³⁴ A 24. jegyzetben *i. m.*, 228–279.

³⁵ KRÚDY Gyula, *Aranyidő*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978, 523–615.

³⁶ A 33. jegyzetben *i. m.*, 184.

³⁷ A 6. jegyzetben *i. m.*, 563.

³⁸ A 14. jegyzetben *i. m.*, 406–415.

Kerner szerint: búcsús-asszonyokkal együtt aludni egy fa alatt, amelyen a holdvilág állna: szerencséd lesz bizalmas barátságba jöhetni egy nővel, akire nem is gondoltál volna. Leginkább kocsmárosnéval.

Gvadányi Márton szerint: búcsúsokkal gyalogolni: haszontalan foglalkozás.

Egy öregasszony (Radics Mária) szerint: búcsúsok után menni és felszedni, amit elhánynak: lappangó vágyakozás.

A különös álmokból: nő, ha álmodna búcsújáró öregemberrel, aki fenyegetné őt keresztjével, majd erőszakoskodna: szerencsétlen szerelmet mutat.³⁹

Azért idéztem ezúttal ilyen hosszasan Krúdytól, mert *Álmoskönyvének* meghatározásai szép számmal megtalálhatóak az elemzés tárgyául választott szövegekben. Az 1918-ban keletkezett *Napraforgóban* a búcsújárókat figyelő Pistoli már-már utánuk eredne, különösen, amikor azt tapasztalja, hogy közöttük lépked a számára oly igen fontos két hölgy: Nyirjes Evelin és Maszkerádi kisasszony is, de aztán rádöbben, hogy ez „haszontalan foglalkozás” lenne: „Az időm lejár. Menjünk haza – dohogta elégedetlenül.” Az 1919-ből származó *Kleofásné kakasában* a hol ismeretlenségbe burkolózó, hol anonimitását éppen a nevek véletlenszerű tömkelegével őrző szerencsétlen sorsú asszony meséli el élettörténetét Pistolinak, s elbeszéli azt is, hogy a máriapócsi búcsúból hazafelé tartva egy öreg búcsúemberrel iszonyú és egész életére hatást gyakorló kalandja volt tizenhat éves korában. A vénember feltehetőleg megerőszakolta... Az asszonyság további életét megismerve az olvasó könnyen beláthatja: a történetmondónak gyakran volt része szerelmi szerencsétlenségben, ahogy azt az *Álmoskönyvben* olvashattuk. A szintén 1919-ben írt *N. N.* mondhatja talán magáénak a leggazdagabb és legszínesebb tablót, melyet Krúdy valaha is rajzolt a Szűz Mária-kultusz kegyhelyeire látogató búcsúsokról. Terjedelmi okok miatt nem idézhetem a teljes szövegrészt, de a szent búcsúemberrel való találkozás és a zarándokok énekének hallgatása szakrális értelemben állítja helyre a főhős egészségét és erkölcsi világképét, csatlakozva ezzel a regényben a Juliska által végzett, s már említett lelki-fizikai gyógyításhoz. Az a tény, hogy a búcsúbácsi visszautasítja az ételt, szembeállítható a *Királyregények* zabálás-motívumával, melyre már Márai Sándor is felhívta a figyelmet,⁴⁰ vagyis: Mária szolgája mértéktartó, akik viszont nem ismerik el, illetve fel a magyarok Nagyasszonyának (szakrális) hatalmát, azok mértéktelenül isznak és esznek. A csodák az *N. N.* lehetséges világában – különösen a búcsús jelenetben – a mindennapok csendes eseményeinek sorába épülnek bele, szinte észrevétlenül, pusztán az utalás szintjén említve. Szentnek és profánnak ez a teremtő feloldódása egymásban megkérdőjelezi Fülöp Lászlónak a Krúdy-művekben olvasható búcsújáró jelenetekkel kapcsolatos észrevételeit: Fülöp számára a máriapócsi búcsújárás és annak ábrázolása a borzalmak perverz színtere a *Napraforgóban*, a *Kleofásné kakasában* és az *N. N.*-ben is. A búcsújárók „példázzák a boldogtalanságot és a szenvedéseket.”⁴¹ Az én értelmezésem, amellet, hogy tekintetbe veszi a *Kleofásné kakasa* máriapócsi búcsúja orgiasztikus és ugyanakkor nyomorúságos képének a már-már a középkori apokalipszis-ábrázolásokat

³⁹ A 28. jegyzetben i. m., 57.

⁴⁰ MÁRAI Sándor, *Napló 1958–1967*, Bp., Akadémiai Kiadó–Helikon Kiadó, 1992, 77–78.

⁴¹ A 33. jegyzetben i. m., 35–36.

idéző pokoli jeleneteit, abban a szelíd és egyszerű szemléletben vél elemezhető összefüggést felfedezni Krúdy Mária-kultusszal kapcsolatos szövegeinek a búcsújárást megjelenítő részleteiben, amely töretlen optimizmussal hisz a magyar föld és istenszülő védelmezőjének misztikus egységében, gyógyító és megújító erejében. Minden ironikusságával együtt ezt idézi a *Pénzzel járják a búcsút* című, 1925-ös Szindbád-novella is, melynek záró jelenete a szabad ég alatt Szindbádot altató búsi asszonyokkal ismét az *Álmoskönyvet* idézi, annál is inkább, mivel a szövegben már előzményként utalás történik bizonyos kövér kocsmárosnéra, akivel talán bizalmas kapcsolatba kerülhetne Szindbád, aki megsokasodott bűneit elhányni és testi-lelki egészségét helyreállítani érkezett a búcsújáró hely kolostorának falai alá.

Mindezekből a Krúdy-szövegekből is úgy tűnik: a szerzőnek családi örökségként kapott, az Osztrák–Magyar Monarchia világi hierarchiájával, konkrétan a Habsburg-uralommal kapcsolatos ambivalens viszonya egy olyan uralmi mitológia kidolgozására készítette, amely Magyarország valódi uralkodójának azt a Nagyboldogasszonyt ismeri el szakrális értelemben, akinek a profán világgal közvetlen kapcsolata is van, a nevét viselő asszonyokon és lányokon keresztül, akik emellett segítőkükként és védelmezőkükként is tekintenek a Szűzanyára, ahogy Szekszti Judit mondja Péter Pálnak a *Palotai álmokban*: „Ott lakom én, a falon Mária, reám vigyáz.” A Mária Nagyboldogasszony tiszteletét őrző helyek pedig kiemelkednek az ország profán teréből és idejéből, és általuk újjáéleszthető a közvetlen és szent egység. Még a kultusszal gyakran ironikusan és hitetlenkedve szembe forduló Szindbád számára is.

Végezetül a magyarországi Mária-tisztelet egyik központi helyéről essen még néhány szó. Szent István királyunk Mária Nagyboldogasszonynak szentelte azt a székesfehérvári templomot, ahol hosszú századokig a magyar királyokat koronázták. Itt találkozunk a *Királyregényekben* Mária utoljára halott hitvesével és uralkodójával, II. Lajossal, és amikor a regénytrilógia végén elbúcsúzik Magyarországtól, melynek gögös urai nem fogadták el segítségét a nemzetmentésben, inkább sorsára hagyták a hazát, a Szűz Mária tiszteletének szentelt templom kövezetét megcsókolva távozik „végleg ebből az országból” a magyar királynéja.